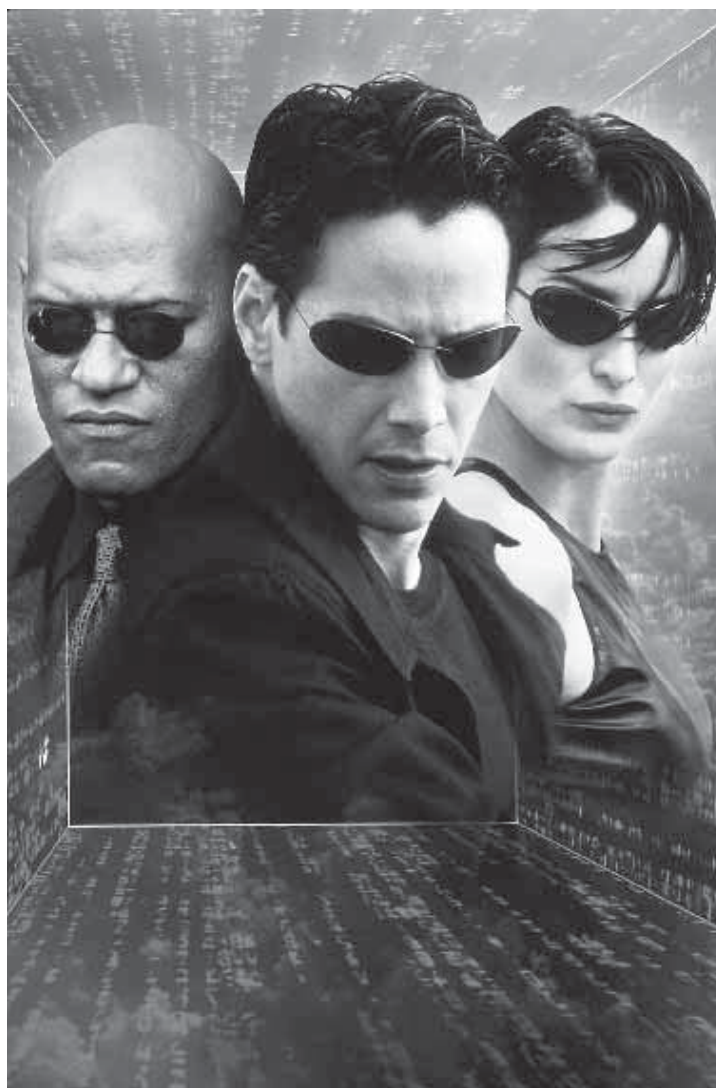

LÄMBUV KAMARAJURR KESK KOERAKOONLASTE PESI

„Matrix“, 1999.
Režissöörid
Andy
Wachowski ja
Larry
Wachowski.
Laurence
Fishburne
(Morpheus),
Keanu Reeves
(Neo) ja
Carrie-Anne
Moss
(Trinity).

„**MATRIX**“. (*The Matrix*). Stsenaristid ja režissöörid **Andy Wachowski** ja **Larry Wachowski**, produtsent **Joel Silver**, operaator **Bill Pope**, lavastuskunstnik **Owen Paterson**, monteeriija **Zach Staenberg**, originaalmuusika: **Jack Dangers**, **Don Davis**, **Rob Dougan**, **Hive** ja **Rammstein**.

Osades: **Keanu Reeves** (Neo), **Laurence Fishburne** (Morpheus), **Carrie-Anne Moss** (Trinity), **Hugo Weaving** (agent Smith) jt. 35 mm, 136 min, värviline.

© Groucho II Film Partnership/Silver Pictures / Village Roadshow Pictures, USA, 1999.

„**MATRIX II**“ (*The Matrix Reloaded*). Stsenaristid ja repissöörid **Andy Wachowski** ja **Larry Wachowski**, produtsent **Joel Silver**, operaator **Bill Pope**, lavastuskunstnik **Owen Paterson**, monteeriija **Zach Staenberg**, originaalmuusika: **Don Davis**, **Rob Dougan**, **Fluke**, **Scott Humphrey**, **Marilyn Manson**, **Chino Moreno**, **Paul Oakenfold**, **P. O. D.**, **Sonny Sandoval**, **Ben Watkins** ja **Rob Zombie**. Osades: **Keanu Reeves** (*Neo*), **Laurence Fishburne** (*Morpheus*), **Carrie-Anne Moss** (*Trinity*), **Monica Bellucci** (*Persephone*), **Daniel Bernhardt** (*agent Johnson*), **Hugo Weaving** (*agent Smith*) jt. 35 mm, 138 min, värvoiline. © Warner Bros/Village Roadshow Pictures/Silver Pictures/NPV Entertainment, USA, 2003.

„**MATRIX: REVOLUTSIOON**“ (*The Matrix Revolution*). Stsenaristid ja repissöörid **Andy Wachowski** ja **Larry Wachowski**, produtsent **Joel Silver**, operaator **Bill Pope**, lavastuskunstnik **Owen Paterson**, monteeriija **Zach Staenberg**, originaalmuusika: **Don Davis**, **Reinhold Heil**, **Johnny Klimek**, **Tom Tykwer** ja **Ben Watkins**. Osades: **Keanu Reeves** (*Neo*), **Laurence Fishburne** (*Morpheus*), **Carrie-Anne Moss** (*Trinity*), **Hugo Weaving** (*agent Smith*), **Jada Pinkett Smith** (*Niobe*), **Nathaniel Lees** (*Mifune*), **Mary Alice** (*Oraakel*), **Helmut Bakaitis** (*Arhitekt*) jt. 35 mm, 129 min, värvoiline. © Warner Bros/Village Roadshow Pictures/NPV Entertainment/Silver Pictures, USA, 2003.

On igati tavaline, et nähtust analüüsid alustatakse selle eeldustest. „**Matrixi**“ (*The Matrix*, 1999, selle ja kahe järgmise filmi repissöörid vennad **Andy** ja **Larry Wachowski**) puhul peaks see olema lausa iseenesestmõistetav. On ju ilmselge, et see film pole talle osaks langenud tähelepanu pälvinud mitte niivõrd sellega, mis ta ise, eraldi kultuuri-produktina on, kui sellega, mis laseb tal

olla see, millena ta olevat näib. Mis see on? „Matrix“ (räägime lihtsuse mõttes praegu kontseptsioonist, või äärmisel juhul seeria esimesest filmist) näib olevat filmikeelne vaste mõningatele filosoofiast või „tänapäeva“ tegelikkusest tuntud märksõnadele: virtuaalsus, simulaakrumid, infoühiskond, digitaalne ajastu oma kõikeläbistavate ja läbitungimatult hermeetiliste koodidega — lõpuks ka transtsendentne või apokalyptiline (kuidas kellelegi) visioon tulevikust. See kõik on ilmselge ja sellel polekski põhjust siin pikemalt peatuda, kui film ei kujutaks endast mh ka nõrkehtiva tegelikkusemudeli omalaadset kriitikat. Just see on aspekt, mis „Matrixi“ puhul (räägime jällegi eelkõige kontseptsioonist ja/või esimesest seeriast) kõige rohkem nii vaatajate kui ka filosoofide meeli ärevil on hoidnud — vt nt Slavoj Žižeki esseed „Vikerkaares“ 9/2003.

Selles, eelkirjeldatud mõttes on „Matrixi“ keskne küsimus: mis on „infoühiskonna“ seisukohast struktuurne/ülesehitav info? See omakorda taandub küsimusele reaalsusest („reaalne“ tähendus ja jõud omistatakse ainult sellele infole), mis omakorda taandub küsimusele seda reaalsust koostavatest/töötlevatest/varjavatest jne koodidest. Seega on see küsimus (de)kodeerimise — mustri avastamise ja selle põhjal tähenduse koostamise — vallast, kus „tõde“ ei seisne muidugi mitte „õige“ arvamises (see polegi võimalik, erinevaid „õigeid“ on selleks lihtsalt liiga palju), vaid mingi või mingi hulga töötava(te) seletusmudeli(te) leidmises.

Siit jõuamegi mõneti hirmutava paradoksini, et sõltuvalt modelleerivast teooriast võib see „reaalsuseni“ ülendiatud info olla ükskõik mis. Sellel põhinebki „Matrixi“ (filmi, kontseptsiooni) idee. Filmi spetsiifiline eelis on muidugi selles, et ta, kasutades vastandite üllalt mehaanilist keelt, saab meile veenvalt

„Matrix“.
Carrie-Anne
Moss
(Trinity).

näidata, *mismoodi* „ükskõik mis“ ennast kehtestab. Kui juba suurim ja traagilisem ettemääratus (teadvusetud, voolikute abil kontrollitavad kehad vannides) võib tuua suurima vabaduse ja õnne (puhkus „Vahitorni“ kaanelt tuntud paradisis), siis on ju selge, et sedasama võiks teha ükskõik mis.

Kui „filosoofia“ hetkeks kõrvale jätta ja rääkida spetsiifilisemalt filmist, siis leiavad paljud, et triloogia ammendab end juba esimese osa ekspositsiooniga. Üleminek seda laadi ideede ja seoste

maailmast, mis selles „filosoofia“, küberpunkti ja häkkerite subkultuuride fantastilisevõitu kokkupuutepunktis sõlmitakse, stereotüüpse *action*’i ja narratiivi juurde on painavalt valuline ja järsk. Fantastika valda näib kuuluvat ka kujutletav vastus küsimusele, kuidas selline üleminek üldse saaks olla vähem järsk. Võib-olla ei saagi. Kuid see iseeneest ei vabanda veel kogu märuli ja narratsiooni klišeearsenali käikuandmist.

Nii nagu meie seda näeme, on „Matrixi“ esimene seeria täiesti skisofreeni-

line, kusjuures mentaalne „löhe“ jookseb üsna täpselt ekspositsiooni lõpu¹ ja veel vaadata jääva filmi vahel. Kui film selle koha peal lõpeks, oleks tegu väga ebatraditsioonilise ja raju eksperimentaalfilmiga, kus megastaarid teevad kummalised rollid ning nende ebausutava esinemise varjutab meeletu kontseptsioon. Kui aga algaks, oleks tegu täiesti seosetu ja ühegi pidepunktita — ning samas visuaalselt paratamatult pisut efektsevõitu — „kammaijaaga“ narratiivi parimate traditsioonide vaimus (see kõlab eriti ebausutava kombinatsioonina, aga nii see tõepoolest on). Eraldi võttes oleksid mõlemad filmid kahtlemata palju tähelepanuväärsemad kui praegune tervik.

Järgmised kaks seeriat on ekspositsiooni puudumise võrra (midagi võimalikele Neo-füütidele muidugi seletatakse, kuid mitte enam nii põhjalikult kui esimeses osas) loomulikult veelgi õnnetumas seisus. Natuke lihtsustatult võime öelda, et esimene seeria keskendub ideele, teine armastusliinile (rongi- ja lennuliinid on sellele küllaltki kohased konnotatsioonid) ja kolmas (küllaltki näotul moel) religioossele temaatikale. Muidugi tuleb silmas pidada ka standardset praktikat, et mandumine on (eelkõige turunõudlusest tingitud) järgedesse juba sisse programmeeritud. Suur/mitmeosaline eepiline² film pürib tavaliselt oma maailma loomise poole ja kui see maailm kord juba, ekspositsioonis, esimeses osas vms, on loodud, polegi halvematel juhtudel enam midagi vaadata jäänud, sest narratiiv on, tähtsusetuid variatsioone kõrvale jättes, laias laastus ju niikuinii alati üks ja seesama, st kirjeldatav väga piiratud arvu mudelite abil.

Ehkki suuremal või vähemal määral teevad seda kõik Hollywoodi filmid, ei paljasta mitte ükski neist omaenese narratoloogilist struktuuri häbitumalt kui „Matrix“ [ning eelkõige „Matrix II“

(*The Matrix Reloaded*, 2003) ja „Matrix: Revolutsioon“ (*The Matrix Revolution*, 2003)]. Ning seda mitte tingimata loolisi struktuuriüksusi esiplaanile tõstes ja sellega oma korrastatust materialiseerides (nagu lihtstrukturealistlik lähenemine seda kirjeldada võiks), vaid oma sise- mist aegruumilist sidusust eksponeerides. See mõte saab selgeks kohe, kui heita pilk „Matrixi“ triloogias lausa patoloogilise sagedusega ilmnevale dialoogiskeemile: „Kas sa tead (näiteks seda, kuidas see kõik lõpeb; mis sellest edasi saab; mis on selle tähendus)?“ — „Ei tea, aga ma usun (näiteks, et sellel on mingi lõpp; et see lõpeb positiivselt; et selle tähendus saab selgeks).“³

Niisuguses mõttevahetuses toimivad mitteteadmine (orienteeritus teadmise suunas) ja usk (teadmisse, mis kunagi, filmi lõpus, selgeks saab) narratoloogiliste tõuke- ja tõmbejõududena. Filmi alguses saab Neo teada, et on olemas teadmine, milleni ta lõpuks jõuab, sest on selleks väljavalitu. Teadmatust selle, arvatavalt filmi lõpus saabuva teadmise suhtes on narratiivi käimallükkav jõud: Neo tahab teada ning on valmis selles suunas tööd tegema. Kuna selle teadmise saabumiseks puudub aga ennetav ratsionaalne alus (teadmise põhjuslikud eeldused paljastuvad alles pärast selle päralt jõudmist), tuleb peategelast/vaatajat küllastada piisava põhjusega narratiivi/filmi läbimiseks. Niisuguseks põhjuseks ja narratiivi kütuseks ongi usk, seesmine eelteadmine, mis annab loo lõpp-punktile selle gravitatsioonilise jõu.

Ja sel viisil kinnitataksegi Neole lõputult läbi kõigi kolme filmi, et ta ei saagi ega tohigi lõplahendust enne õiget aega teada, kuid peab sellesse uskuma, sest muidu ta ei jõuagi selleni. Teda harjutatakse usuga saabuvasse teadmisse ning kui see teadmine on päral, saab selgeks, et „sünnimused pididki kõik niimoodi minema“. (Kõikjal läbi triloogia

„Matrix“.
Keanu Reeves
(Neo) ja
Carrie-Anne
Moss
(Trinity).

võib kohata selle skeemi mikromudel-
dusi. Mitmed tegelased, näiteks Arhi-
tekt ja Oraakel⁴, kellelt peategelane saab
oma eesmärgi täitmisel väiksemaid
teadmisi, teatavad, et nad on peatege-
last/vaatajat oodanud ning et see koh-
tumine „pidigi aset leidma“.) Sellise pa-
hupidipööratusega, „tagasi tulevikku
pöördumisega“ tagatakse narratiivi enes-
sessesuubumine ja seesmine suletus;
„Matrixi“ filmiseeria puhul pole enam
tegu mitte niivõrd mingi narratoloogi-
lise mudeli läbimängimisega (ehkki se-

da ka), vaid lihtsalt narratiivsete skee-
mide sümbolse tähistamisega — pre-
senteeritakse pigem loo loolisust, looks
olemist, mitte lugu ennast.⁵

Selles valguses ei üllata peaaegu üld-
se, kui agent Smith teatab Neole kol-
manda filmi lõpus, et lõpp ongi käes,
ning kogu vaatajale ilmnev teadmine ei
võta mingite üldiste tähenduslike tõde-
muste kuju, vaid on eelseisva viimse kä-
sitsivõitluse kaudu taandatud narrato-
loogilise lõpp-punkti lihtsaks konstatee-
ringuks. Ning nagu ka sellest kõigest

veel vähe oleks, teatab „Matrix: Revolutsiooni“, seeria kolmanda osa reklaamlause narratoloogilise veendumusega, et kõik, millel on algus, on ka lõpp (keskpaik — too kolmas klassikaline looline komponent — on lausest puudu, kuid triloogias olemas). Ühesõnaga, kõik, ka filmis kirjeldatud tulevikunägemus, on tegelikult allutatud narratiivsetele strateegiatele.⁶

Keanu Reeves, kes on ka varem üsna tihti mänginud sündmustele reageerivaid karaktereid ning saanud seega oma näitlejaoskusi realiseerida põhiliselt rea ühesõnaliste lühiküsimustega, võtab siin Neona üle sõna otseses mõttes vaataja rolli, andes kinosaalis istujatele mõista — te ei peagi vaatama, sest ma vaatan teie eest; te ei peagi omal käel saabuva teadmiseni jõudma, sest kõigest olenemata pean ma seda niikuinii ise tegema. Niimoodi — kui Neo küsib vaatajaga samu küsimusi — sisestatakse vaatajasümbol narratiivsesse protsessi ja pakutakse saalis istujatele juba narratoloogilist „täispaketti“, filmi, mis — viies end seejuures täielikku vastavusse oma „filosoofilise“ sisuplaaniga — eksisteerib ka ilma vaatajata. Vaatajal jääb üle olla vaid Neo filmiväline virtuaalne projektsioon, kes teeb eespool toodud teadmise ja usu skeemi teadmatult ja sekkumatult kaasa.

Kõigest sellest kerkib ka „Matrixi“ (ning arvatavasti suure osa Hollywoodi toodangu) põhiline filmikunstiline küsimus: kui hästi suudab efekt varjutada etteantud narratoloogilist ilmsust ja enesestmõistetavust? Ning rohke praktika vastab: tegelikult päris hästi.

Kommentaariid:

¹ Umbes üks tund filmi algusest — tegu on Hollywoodi kohta ebaharilikult põhjaliku ja sügava ideestikuga, millesse vaatajat vähehaaval ning samas küllaltki ammendavalt kastetakse.

² Pisut ebatraditsioonilises tähenduses võib seda sõna kasutada ka „Matrixi“ puhul.

³ „See“ on mõistagi narratiiv (ja ilma mingisuguse soovita „selle“ niigi ilmseid sümptomeid kinni katta).

⁴ Oraaklit võib pidada „Matrixi“-filmide narratoloogilise siduse kehatuseks. (Tõdemus, et ka tema võib teadmise kui tõmbe-punktiga manipuleerida — valetada, et sündmused kujuneksid sellisteks, nagu nad tegelikult kujunema peaksid, — tõestab mõistagi äärmist truudust filmi „filosoofilisele“ sisuaspektile, mille üle artikli algupoolel on arutletud.)

⁵ Pragmatiliseks selgituseks: looks olemine on see, mis müüb.

⁶ Igasugusele (tuleviku)ennustusliku iseloomuga teosele mõjub see mõistagi kahjulikult, sest õõnestab kirjeldatava maailma autentsusillusiooni.

Vennad **Andy Wachowski** (sünd. 29. XII 1967) ja **Larry Wachowski** (sünd. 21. VI 1965) tulid ilmale Chicagos, õppisid paar aastat *Bard College*'is ja seejärel *Edmonton College*'is. Lisateenistust leiti maalimise ja puusepatöoga. Juba koolipõlves kujunesid Wachowskide lemmiklektuuriks koomiksid. Edmontonis sattus neile kätte raamat produktiivsest *camp*-filmide režiissöörist Roger Cormanist ning loetu eeskujul püüti ka ise midagi samalaadset kokku kirjutada. Vendade debüüdiks filmirežiissööradena kujunes põnevik „**Seotud**“ (*Bound*, 1996), mis sisaldab nii gangsteridraama kui ka seksikomöödia ainek. Vendade tähetund algas koomiksilaadse tulevikuvisioniga „**Matrix**“ (*The Matrix*, 1999), millele tehti peagi mitu järge.